

II

ABECEDARELE
DIN TRANSILVANIA

INTRODUCERE

Cercetările asupra vechii literaturi școlare românești ne-au arătat că aceasta a stat timp îndelungat în strânse legături cu literatura școlară a celorlalte popoare ortodoxe. Diferite împrejurări de ordin religios și politic au tăiat, cu timpul, aceste legături, aducând literatura școlară românească în dependență de cea din apusul Europei. Pe de o parte, ideile revoluției franceze, care au străbătut repede în toate părțile lumii, pe de alta, tendințele politice ale guvernului austriac au dat, în Transilvania, un alt curs școlii și literaturii puse în serviciul acesteia.

În Principatele române, activitatea lui Asachi și Lazăr, pe de o parte, iar pe de alta încetarea regimului fanarioților, au trezit la o nouă viață națională-culturală spiritele adormite pînă aci. O întreagă literatură școlară nouă se ivește acum și aici sub influența ideilor Apusului. Ea străbate, pentru un scurt timp și în Transilvania, unde însă nu poate prinde rădăcini adînci. Literatura școlară românească din Transilvania își leagă soarta de aceea a popoarelor străine din Austria, dezvoltîndu-se pînă în timpurile de acum aproape cu totul deosebit de cea din România. [60]

I

După 1810, cel mai harnic centru cultural din Transilvania, în ce privește învățământul primar, devenise Sibiu, care era orașul de reședință al episcopului român ortodox. Blajul excela mai mult prin învățământul gimnazial și seminarial, care avea tradiții de mai bine de o jumătate de veac.

Sibiul avusese norocul să fie dăruit cu câțiva „directori naționali“ ai școlilor care au lucrat cu multă râvnă la înaintarea învățământului. Astfel îl găsim, încă la anul 1786, pe Gheorghe Haines, apoi pe Dimitrie Eustatievici și pe Radu Tempea, care au scris mai multe cărți pe seama școlilor și, în urmă, pe Moise Fulea, care a condus treburile școlare timp de aproape patru decenii, scriind și el pentru școală o bucoavnă, apărută în două ediții, și o carte de citire pentru școlari, numită *Cărticica năravurilor bune*. Dacă mai adăugăm la acestea și prezența în Sibiu, pe timp de câțiva ani, a lui Gheorghe Lazăr, care a fost între 1811—1815 profesor la seminarul de acolo, și care în acel răstimp a tradus pentru trebuințele școlii — mai ales ale seminarului — mai multe cărți din nemțește și ungurește, și dacă mai amintim activitatea privilegiatei tipografii a lui Petru, și mai târziu a fiului acestuia, Ioan Barth, ne putem face o idee destul de apropiată despre importanța culturală crescândă a Sibiului în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Bucoavna de la Sibiu, publicată la 1795, probabil de însuși directorul învățământului, D. Eustatievici, se transplantase și la Brașov, și, la 1825, chiar și la București, în vreme ce tipografia lui Barth începea să fie căutată chiar de bărbați de carte din România. Nu mai vorbim de mulțimea de cărți bisericești tipărite în sec. XVIII la Rîmnic, care se retipăreau acum la Sibiu, ci voim să amintim numai de cărțile școlare pentru Muntenia care începeau a se tipări la Sibiu. Încă la 1811, vedem apărind acolo o carte de școală, care reunea la un loc bucoavna și cartea de citire, și care era tradusă din grecește, după Polyzois Kontos, de arhimandritul Nicodim Greceanul de la mănăstirea Argeșului¹.

În acest timp, în Principatele române, învățământul era la un nivel mai înalt decât în Transilvania, dar el nu era românesc, ci grecesc. Prin stăruința

¹ Despre aceasta vezi partea I a cercetărilor noastre, pag. 79 și urm. I. Vuia susține că Moisi Bota a publicat, la 1820, un abecedar cu litere latinești (*Vatra școlară*, 1909, p. 259).

lui Gheorghe Lazăr și, într-o anumită măsură și a înaintașilor lui, acest învățământ străin a început să apună, luându-i locul școala românească, reînviată prin ei. Lazăr a lăsat în urma sa, după o activitate de opt ani, nu numai un mănunchi de idei regeneratoare, ci și o mână de elevi, care au răspândit în pătri largi aceste idei. Școala de la Sf. Sava a devenit, în scurt timp, o pepinieră de apostoli ai culturii române. Nu-i de mirare că unii dintre aceștia, care trăiau într-o strânsă legătură sufletească cu Lazăr, căutau, după moartea acestuia, legături cu însuși locul de unde a pornit acest propovăduitor al unui crez nou.

În adevăr, puțin timp după moartea lui Lazăr, aflăm pe câțiva oameni de școală din Muntenia alergând la Sibiu, ca să-și tipărească acolo cărțile de școală [61]. Între ei e Grigorie Pleșoianu [62] și, puțin mai târziu, dascălul cîmpulungean, fost elev al școlii de la Sf. Sava, D. Jianu, [63] care tipărește în Sibiu un *Mentor* sau *Abecedar*, la 1836. Cărțile acestor doi dascăli români sînt străbătute de un patriotism românesc înflăcărat, cum nu-i mai găsim pereche pînă atunci. Fiecare pagină comunică sentimentele cele mai călduroase și mai simțite pentru țară, a căreia voiau să-i dea un suflet nou, altruist și generos. În special, Abecedarul lui Pleșoianu, apărut în Sibiu(?)¹ la 1828, sub titlul: *Abecedar înlesnitor pentru învățătura copiilor**, e atît de frumos, atît de fond cît și de formă, încît întrece într-o privință tot ce s-a scris pînă astăzi la noi în acest ram. El nu e o simplă cărticică menită a-i învăța pe băieți slovele, ci el vrea să le inculce acestora cele mai mari și mai înalte idei sociale, politice și religioase pe care se poate baza viața unei societăți și a unei țări. E atît de incomparabil de frumos acest Abecedar, încît nu ne putem opri de a nu reproduce din el mai multe părți, alături de care paginile abecedarelor de mai târziu vor păli cu desăvîrșire.

În „Introducția“ Abecedarului, Pleșoianu spune următoarele:

„De vreme ce șiinț'a citirii este cel' mai anevoe meșteșug' și tribue cele mai ușoare mijloace spre a-l putea pricepe Copii, prea bine se-a chibzuit, soșietatea de a hotără ca literele să nu se mai citească sârbește, ci firește; adică: a, be, ve, ghe, de, e, je, fe, și cl, și devreme ce învățatur'a citirii privește mai cu seamă de a face pe un' copil să fie om bun și cinstit' ân soșietate și ân patria sa, nu e nici o greșală de-a apuca neștine drumul' cel' mai scurt' care îl poate duce acolo. Fără această băgare de samă, nu este de cît o vreme pierdută la âmvățatură, de care ferindu-mă, am alcătuit' acest' Abecedar' cu chipul' cel' mai lesnicios' și cu totul deosibit de acela care avem' typărite pînă acum, pe care, cercarea m-a făcut să le dovedesc'd'un' folos' negustat' de duhul' pruncilor cel crud.“

Trecînd la cuprinsul cărții vedem că, de ex., la exercițiile de citire Pleșoianu dă cuvinte ca: lumină, roman, virtute, dreptate, libertate, luminare, deșteptare, desrobire, înflăcărare, împărăție. Apoi propoziții de o înălțime de idei ca acestea:

Patrii tribue judecători drepti.
Către cer' rădică mâinele ceice roagă pre Dumnezeu.
Către părinți, să cuvine sa fim' plecați.
Către âmvățatori, să cuvine să fim' cu respect'.
Către răsărit', se âmvârtește Pământul'.
După mărturiea faptelor' țaranul are dreptate.
După nedreptatea prințului, norodul' se scoală asupr'alui.

¹ Cf. V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 124.

* Alte surse bibliografice indică Craiova, locul unde a apărut Abecedarul lui Gr. Pleșoianu. A se vedea și pag. 259 din „Adaos“ (O.P.).

Coperta Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

După nedreptatea judecătorilor' norodul' cârtește împotriv'a lor !
 Sub cârmuirea Prințului celui bun', ânflurește Patriea.
 Sub chipul' smereniî, fășarnicul' ânșală pre cei nevinovați.
 Pentru lege și patrie batem' războiû.
 Pentru neam' și mântuirea lui murim' mulțumiți.
 Pentru ântărirea școalelor', ne rugâm' neâncetat'.
 Pentru ținerea statului cheltuim cutoți.

După cîteva cuvinte despre Dumnezeu și despre legile lui, urmează:

Când păzește omul această lege alui Dumnezeu, poate : â trăiască fericit or ân ce țară.

Noi ânșă, iubiții miei prietenî, avem' țar'a noastră, pe care o numim Patrie, au mum'a noastră, căci ea ne hrănește și ântrâns'a trăim'.

Dumnezeu ne mai poruncește ca să iubim pe toți frașii noștrii rumâni și mai mult' pâ cei dela țară decât pre cei dela orașe.

Căci cei dela țară și plugarii', lucrează pământul', și scot tot felul de roade și pâinea cu care trăesc oroșanii.

Așa dar, iubiții miei prietenî, plugarii și țăraniî care ne hrănescu pre noi tribue cinști și socotiți ca niște părinți ai noștri.

Aceștia se lasă pe ei săraci și ne facu nou' celor' după la orașe toate fără de câte n-am putea trăi, pentru aceea nu se cuvine să-î nedreptățim, să ne răstim' la dâșșii, și să-î ânjurâm' au să-î ânșelâm' când âi vedem proști.

Ilustrație aflată pe pagina anterioară a foi de titlu a Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

Acești proști sânt'frații noștrii, și fii ai lui Dumnezeu ca și noi căci el' ne-a făcut' pe toți, pentru care foarte mult' s-ar mâniea Dumnezeu când ar vedea că noi necăjim' vre unu din ei.

Aceasta este „ânvățatura ântâiu“, iar a doua e:

Noi tribue să mulțumim' lui Dumnezeu pentru că ne-a făcut' cu minte ca să ne gândim', cu cuvântare ca să vorbim' și să arătăm' prin glas' lucrurile de care gândim'.

Tribue să mulțumim' lui Dumnezeu încă, pentru că ne-a făcut' trupurile noastre așa de minunate și ândemânatece, âncât putem face orice voim'. Cu mâinile putem să scrim', să coasem', să âmpletim' și altele. Cu trupurile putem să ne culcăm', să ne sculăm', să ne plecăm', să ne suim', să ne scoborâm' și altele. Cu picioarele putem să umblăm', să sărim', să alergăm' să jucăm' și altele.

Mai tribue să mulțămim' lui Dumnezeu, că ne-a dat cinci organe simțitoare, cu care pricepem' toate câte sânt și câte se fac' ânprejurul nostru.

Aceste organe simțitoare sânt: vederea, auzirea, mirosirea, gustul și pipăirea.

Toate darurile acestea sunt date trupului omenesc', care e mai minnat decât al' celorlalte dobitoace. Tribue cum zic' să mulțumim' lui Dumnezeu pentru ele.

Dar aceste mădulari ale trupului nostru poate nu ar' fi așa de sănătoase dacă părinții noștri nu ar' fi ângrijit' de noi când amî fosti mici. Urmează dar să mulțumim' lui Dumnezeu că ne-a dat' așa buni părinți, cari îngrijesc acum și pentru creșterea minții noastre.

Mai tribue să mulțumim lui Dumnezeu și pentru câte a lăsat' pre pământ și pentru toate acelea de care ne bucurăm pe lume.

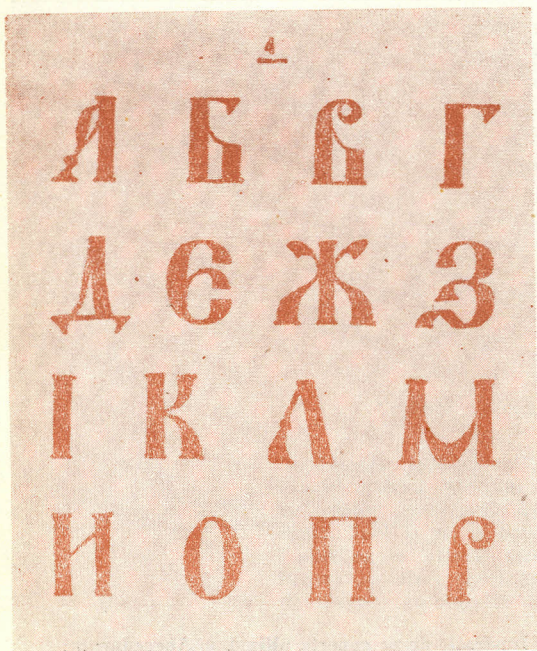
Această mulțumire, iubiții miei prieteni, tribue să o facem din inimile noastre cu curățenie și dragoste.

Către acestea, tribue să ne rugăm' lui Dumnezeu ca să ne fie sănătoși spre a putea face toate lucrurile ce ne sânt spre trebuința fericirii noastre și ca să ne dea gând bun a urâ lenea și a iubi bărbăția. A urâ tyrănia, ne dreptatea, și pre toți aceia câți fac' rău patrii și celui de un' neam' cu noi, și a iubi patriotismul', dreptatea, și pre toți aceia câți fac' bine patrii și neamului românesc.

Ilustrație de pe coperta ultimă a Abecedarului lui Gr. Pleșoianu

Când ne rugăm' lui Dumnezeu pentru acestea nu pentru alte faceri de bine, tribue asemenea să ne rugăm' cu inimile și cu sufletele noastre, fără vorbe și sgomot pentru că Dumnezeu nu caută la acelea cari vorbesc oamenii din gură, ci caută la acelea care cugetă cu inimile lor.

Urmează apoi Tatăl nostru, Împărate Ceresc, Prea sfântă Troiță, apoi următoarea rugăciune:

Dumnezeule prea bune, Tu care n-ai făcut' pă nici un' om ca să fie necăjât, ci voești ca toate făpturile să se bucure de ființa lor', scoboară lumina ta preste noi și preste toți cei mari ai patrii noastre că văzând' binele să-l îmbrățișăm' și să nu mai fim necăjați de aici înainte, fă pe toți rumâni să iubească dreptatea și unirea, ca să poată împărăți dragostea națională și între ei, amin.

Astfel se prezintă cel dintii abecedar românesc, tipărit la Sibiu, cu idei naționale foarte înaintate și liberale și cu o iubire mai ales pentru țărani cum nu mai întâlnim în nici o altă carte de școală de mai târziu. Ce binefacere ar fi fost pentru viața noastră națională, dacă această notă s-ar fi menținut în toate abecedarele românești de mai târziu, pînă în zilele noastre !

Despre un astfel de abecedar, care desigur că nu îndeplinea toate condițiile de ordin didactic, dar avea în schimb calități sufletești cu totul superioare, se poate zice, cu tot dreptul, că e o „Evanghelie națională“. El n-a rămas necunoscut nici oamenilor de școală din Transilvania. La 1830, găsim printre cei care s-au prenumărat la o altă carte a lui Pleșoianu (*Frumoase dialoguri franțezo-românești*), alături de persoane din București, Craiova, Rîmnic și Drăgășani și pe următoarele din Sibiu: *episcopul V. Moga* (10 exemplare), *arhidiaconul Moisi Fulea*, *directorul școlilor de teologie* (5 ex.), *proto-popul Petre Bodila* (5), *P. P. Maniu Montan Nicolau* (5), *Ioan Panovici* (?), *Casa D. H. Constandin Pop* (10),

Tabla slovelor din Abecedarul lui Gr. Pleșoianu

M. Aron, vameșul împărătesc de la Turnul Roșu (6), *Timotei Sipar*, (Cipariu, n. a.) profesor de filosofie în Blaj (10) și *Iosif Drotlef* (5).

Creдем că nu greșim, cînd afirmăm că această considerație, pe care i-au acordat-o lui Pleșoianu aproape toți oamenii de școală din Transilvania de pe acea vreme, se explică prin interesul pe care l-a trezit acesta cu abecedarul său de la 1828¹.

Dascălii munteni, crescuți într-o atmosferă școlară mai înaltă, precum vedem, aduc, în cărțile lor, tipărite la Sibiu, preocupări mai înalte decît cele pe care le-am întîlnit pînă aici în Transilvania.

II

Probabil că școala din Transilvania, care avea tradiții de peste un veac, s-ar fi dezvoltat și de la sine în direcția în care s-a dezvoltat mai tîrziu², totuși, nu e fără importanță, împrejurarea că, la un moment dat, literatura didactică din Transilvania, și prin ea și școala de acolo, e influențată de bărbați de școală din Muntenia. Astfel, într-o vreme cînd bucoavna era încă în apogeul activității ei, la 1848, apare în Brașov *un abecedar*, a cărui influență munteană se resimte de la prima vedere.

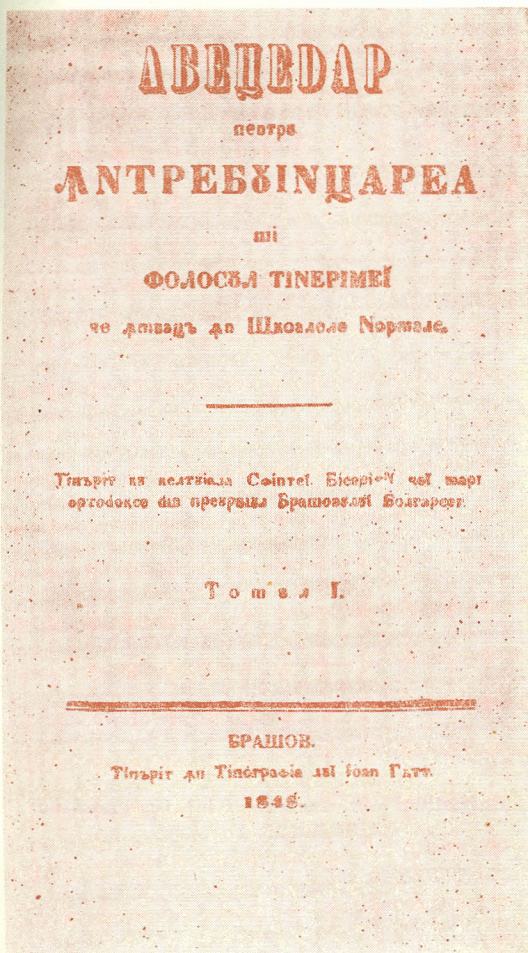

Ilustrațiuni din Abecedarul lui Gr. Pleșoianu

¹ Din punctul de vedere al metodei învățării cititului (căci de scris încă nu e vorba), Abecedarul lui Pleșoianu e încă destul de primitiv, deși, după cum s-a putut vedea din prefață, el înseamnă un mare progres față de bucoavnă. Întîlnim în acest abecedar, pe care însuși autorul îl numea mai tîrziu pe coperta altor cărți ale sale *Abecedar fizic*, și ilustrații din istoria naturală.

² Deși n-are o importanță tocmai mare pentru școala din Transilvania, amintim totuși încercarea lui M. Boiagi, învățătorul macedoromân al școlii grecești din Viena, de a publica un *Orbis pictus*, după Comenius, în zece limbi, între care și cea daco- și macedoromână. (Cf. cercetarea despre bucoavne, pag. 101.)

Titlul Abecedarului lui D. Jianu, retipărit la Brașov, 1848

Abecedarul acesta, care e cel dintâi abecedar pentru Ardeal, e intitulat, „Abecedar pentru întrebuințarea și folosul tinerimei ce învață în Școlile Normale. Tipărit cu cheltuiala Sfintei Bisericeî ceî mari ortodoxe din preurbiul Brașovului Bolgarseg. Tomul I. Brașov. Tipărit în tipografia lui Ioan Gätt. 1848“ (72 pagini).

Titlul Abecedarului e cu litere civile, cartea însăși e cu slove chirilice. Iată mai de aproape, cum e împărțit și ce cuprinde acest Abecedar:

Cap. I. Începuturi. De litere și împreunarea lor. Începe cu vocalele, toate, una după alta. Apoi câteva consonante, după care vocalele împreunate cu consonante. După trei pagini, urmează literele mari și exerciții de citire cu silabe fără înțeles, printre care și multe cuvinte monosilabe cu înțeles. Apoi cuvinte de două silabe (pag. 10). La pag. 15: „afară de cele douăzeci și șapte de simboluri ale cetitului, mai sunt încă și acestea: (semnele de punctație)“.

Cap. II. Reguli morale. 1. Dimineața; 2. Pe drum; 3. În școală; 4. În biserică; 5. La masă; 6. În tot locul; 7. Seara.

Cap. III. Ferirea de primejdii. Începe astfel: „Un bătrân, ca să ferească pe micii săi nepoți, le spusă oarecare întâmplări și-i povățuește. 1. De ape, 2. De sărire; 3. De ghiață; 4. De moară; 5. De puț sau fântână; 6. De locuri înalte și 7. De arme“.

Cap. IV. Curățenia și sănătatea. 1. Curățenia mânilor; 2. Curățenia capului; 3. Încălțăminte; 4. Îmbrăcăminte; 5. Sănătatea gurii și 6. Sănătatea trupului.

Cap. V. Povățuiri morale și rugăciuni. 1. Frăția între copii; 2. Fă bine și celui ce te urăște; 3. Rugăciunea dimineții; 4. Rugăciunea mesei; 5. Rugăciunea de seară; 6. Sâmbătă seară;

7. Dumineca dimineață; 8. Pentru mărturisirea păcatelor și 9. De sfânta Cuminecătură.

Cap. VI. Alte sfinte rugăciuni, pentru mahnii la suflet și diferitele tropare și irmoase de ale sărbătorilor, cu totul 15. Apoi: 16. Cele șapte daruri ale Duhului Sfânt; 17. Cele nouă roduri ale Duhului Sfânt; 18. Șapte taine ale legii nouă; 19. Nouă porunci ale Bisericii; 20. Șapte fapte ale milii cei trupești; 21. Șapte fapte ale milii cei duhovnicești; 22. Tablele legii; 23. Trei fapte bune ale blagosloviei; 24. Trei sfaturi ale Evangheliei; 25. Patru bunătăți ale sufletului; 26. Patru bunătăți ale trupului; 27. Șapte păcate de moarte; 28. Șapte faceri de bine împotriva acestora; 29. Cele patru păcate strigătoare la ceriu; 30. Șase păcate împotriva Duhului Sfânt; 31. Cele nouă păcate străine; 32. Cele nouă ferici și 33. Cele 12 roduri ale milosteniei.

Cap. VII. De timp, sărbători și superstiții. De timp, de sărbători, de superstiții, de strigoii, de vîrcolaci și de sculara mortului.

La sfîrșit: Cântarea dimineții („Din buze nevinovate“ etc.) și „Tabela înmulțirii“ pînă la 100.

O privire mai superficială ne-ar putea face să credem că abecedarul în chestiune e făcut sub influența literaturii didactice nemțești sau ungurești din Transilvania. Dar dacă cercetăm cu atenție, nu e greu să ne convingem că el nu seamănă cîtuși de puțin cu bucoavnele nemțești de la Viena sau de la Buda, ci, dimpotrivă, el trădează oarecare legătură cu bucoavna de pînă aci, pe care o reproduce pe jumătate, în cap. VI, pe de altă parte cu viața tipică a însuși poporului român, din care sînt luate mai multe povestiri.

În adevăr, acest cel dintîi abecedar pentru școlile românești din Transilvania nu e altceva decît o ediție nouă, întrucîtva modificată, a unui abecedar muntenesc, apărut la Sibiu (?), sub titlul *Mentor sau Abecedar pentru folosul tinerilor carii să îndeletnicesc la învățatură* de D. Jianu, MDCCXXX, ... „adecă létul sau anei dela venirea Rumânilor în Dacia“ (= 1836)¹.

D. Jianu fusese elev al colegiului Sf. Sava din București. El dedică această carte profesorilor lui. Dedicăția, plină de o inspirație înaltă, merită să fie redată, în întregime, aici:

Domnimei învățători din Colegiul sfântului Sava!

Cinci datorii sfinte îmi zicéfi, când vă erém școlariu, că are fiecare om:

1. Către Dumnezeu.
2. Către Patrie și stăpânire.
3. Către Născători.
4. Către moralistii săi părinți, adică către Preoți, Bătrâni, și învățători, și
5. A ne ajuta unii p'alți în nevoi.

Eu p'acest sentiment, am îndeprins această mică ostenelă, ce acum o supui supt vederé dumnévoastră. Adevărat că a compune, e acelor mai ideați decît mine, dar eu nu am compus decăt, ideile ce mi lé-ți însuflat, și dacă tinerii noștri Rumâni vor dobândi vreun folos, nu trebuie să mi să dé mie, ci dumnévoastră învățătorilor mei, dela carei m-am folosit și eu mai micul și răcunoscătorul dumnévoastră școlar D. J i a n u.

Caracteristic e și moto-ul pus pe pagina a doua a abecedarului: „Să învățați, să vă păziți sănătatea, să respectați cele sfinte, să vă iubiți némul și

¹ Despre o altă carte a lui D. Jianu cf. N. I o r g a: *Cu ce se ocupă un școlar la 1830*, în *Revista generală a învățămîntului*, anul XI (1916), nr. 5-6.

Patria, să vă iubiți unul pe altul și să nu credeți nimicurile. Aceasta do-
rește Mentor dela tineri Rumâni“.

Abecedarul lui Jianu a apărut la 1836, în trei fascicule deosebite — pentru
fiecare „trimestru“ câte o fascicolă (I, pp. 1 — 46; II, pp. 47 — 74; III,
pp. 75 — 113).

Dacă vom compara abecedarul de la Brașov cu cel al lui Jianu, constatăm
că el e luat aproape întreg după acesta. Și anume: primele zece părți ale
cap. I sînt absolut identice (pp. 3—6 a celui din Brașov), p. 13 = 20, 14
și 15 = 21—22, 25 aproape identic cu 33—34. § 2 (pag. 15) aproape identic
cu § 2 (pag. 28). La Jianu urmează, după semnele de punctuație din acest §,
paragraful 3, cu numere înșirate unul după altul, cu cifre și cu cuvinte, de
la 1—100, ceea ce în Abecedarul de la Brașov nu e. § 4 cuprinde „Tabla înmul-
țirii“, care în Abecedarul de la Brașov e tocmai la sfîrșit (pag. 72) sub titlul
„Tabela înmulțirii“.

Cap. II de la Brașov nu știm de unde e luat.

Cap. III, identic cu cap. II de la Jianu.

Cap. IV, identic cu cap. III de la Jianu, cu deosebirea numai că la
acesta sfaturile despre curățenie și sănătate le dă tot bătrînul din cap. II,
iar în Abecedarul de la Brașov și le dau cititorii (copiii) înșiși.

Cap. V, identic cu cap. IV de la Jianu, cu aceeași observație ca mai
sus, precum și cu aceea că la pag. 9 (Sf. Cuminecătura) la Jianu e și o icoană
care reprezintă prefacerea vinului și a pîinii de la cuminecătura în trupul
și sîngele Domnului (pag. 73).

Cap. VI. Primele 15 rugăciuni și irmoase, identice cu cele din cap. V
la Jianu (acesta are și două icoane religioase). Sub pag. 16, Jianu dă tablele
legii și cu aceasta termină cap. V. Abecedarul de la Brașov urmează mai
departe pînă la pag. 33.

După acest capitol, Abecedarul de la Brașov lasă afară din Mentorul
lui Jianu un capitol întreg, *Pentru Patrie* (88—95), în care se vorbește cu
căldură despre vechea Dacie și despre întreg poporul român, în sens răs-
picat românesc.

Cap. VII e după cap. VII și VIII de la Jianu, cu oarecare deosebiri.
Și anume, e lăsată la o parte înșirarea sărbătorilor de la Jianu, pascălia, apoi
despre ciură și despre stafie. Poezii la Jianu nu găsim. Abecedarul de la
Brașov a luat dintr-alt loc „Cîntarea dimineții“ (de Eliade-Rădulescu),
poate că din Abecedarul românesc tipărit în ortografia sfintei episcopii din
Buzău la 1839, pp. 21—25. (În ed. I de la 1835 a acestui abecedar poezia
nu se găsește).

Sfaturile și povestirile din acest abecedar sînt atît de frumoase, de sincere,
de convingătoare și de specific românești în același timp, încît cu greu li
s-ar găsi pereche în întreaga noastră literatură didactică. Ele ar trebui re-
editate, parte în cărțile de școală actuale, parte în revistele pentru copii, care
sînt atît de searbede și cuprind un material de lectură adeseori silit și nena-
tural [64].

Iată cîteva exemple din acest abecedar:

„Folosul din sărbători puține. Un om sărac de va lucra într'o zi câștigă un leu, iar
un milion de Români de vor lucra la alții sau la casele lor câștigă un milion de lei.

Un milion de Români, de nu vor lucra 150 zile într'un an, pîgubesc 150 milioane
de lei, așa dară iată sărăcia noastră“.

Alta despre *Fermecătoare*:

„Fermecătoarele, vrăjitoarele și ghicitoarele, când ar ști să ghicească, ar ghici unde sânt bani îngropați și i-ar scoate, iar n'ar ghici pe două trei parale proștilor. Se vede dar că nu știu nimic și e numai o înșelăciune, și că dracul lor nu le ajută nimic.“

Pe alocuri, se simte influența lui Gr. Pleșoianu și a epocii aceleia de avânt pentru regenerarea culturii și națiunii românești. Iată, de ex., un pasaj, care ne reamintește pe Pleșoianu:

„Să învățăm, căci învățătura înalță pe oameni și neamul, ș'un ném atunci e mai fericit, cind are oameni mulți învățați și înfrățiți. Amândoaă acestea fraților izvorăsc din școale, adecă și învățătura și frăția, de aceia omul cel înțelept și bine învățat totdeauna cinstește biserica și ajută școala pe care este întemeiată biserica și din care es povăfuitorii cei buni ai bisericii și cine ajută o școală nu miluește un sărac, ci tae sărăcia la mulți sărmani și nenorocii copii, carii cu vreme vor fi folositori lor și némului lor. Noi așa dară prunci până ne vom mări ca să putem ajuta școalele, să ajutăm și să învățăm pe copii cei săraci, iar mărindu-ne să apărăm și să ajutăm învățătura care este singură nădejde săracilor, și înălțare neamului“.

Astfel de cuvinte anevoie ar mai găsi cineva în cărțile de școală de mai târziu din Transilvania și chiar din România. Doar *mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici* [65] din Bucovina a mai depus în admirabilele cărțile de școală ale lui un astfel de suflet plin de iubire pentru ce e ade-vărat, bun și frumos.

Cine va fi retipărit și, în parte, prelucrat, la Brașov, Abecedarul lui Jianu, aceasta nu o putem preciza deocamdată. Ceea ce putem spune însă e că apariția acestui abecedar tocmai la Brașov nu ne miră deloc. Școala românească de acolo, la care pe la 1837 servea și G. Barițiu [66], era într-o frumoasă înflorire, iar Brașovul însuși, prin *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [67] și prin *Gazeta de Transilvania* [68], care apăreau acolo, era un centru cultural general românesc din cele mai puternice.

III

La 1812, s-a înființat în Arad o preparandie românească (școală normală), care a avut, de la început, norocul să numere printre profesorii săi pe câțiva dintre cei mai luminați și mai de inimă oameni de la începutul secolului al XIX-lea. E foarte caracteristic că nici unul dintre luminații profesori ai acestei școli nu s-a ocupat cu întocmirea de cărți școlare în sensul propriu al cuvântului. Nici unul din ei n-a lucrat vreo bucovnă, vreun abecedar sau vreo carte de citire, ci toți se îndeletniceau numai cu scrieri cu cuprins mai înalt [69]. În școlile din părțile Aradului, s-au întrebuițat, pînă târziu de tot, aproape numai cărțile de școală de la tipografia din Buda.

Abia după 1848, întîlnim la un profesor din Arad preocuparea de a publica un abecedar, dar gîndul nu i s-a realizat. Abecedarul a rămas în manuscris¹.

Dăm în cele următoare descrierea acestui abecedar. El era intitulat: *A.B.C.Dariu seu Literariu românesc cu slove cirilice și literale latine întocmit de M. Dor Atanasie Șandor. Prof. în Regia Preparandia română din Arad în 15 Apriliu 1850 c.v. (64 pag.)*

¹ Mss. Academiei Române, nr. 1021.

Textul paralel, pe o pagină cu chirilice, pe alta cu litere latine. La pag. 2, sînt înșirate: „Slovele cirile reduse, adică: împuținate pentru români, cu forma lor“. Pe cinci coloane paralele sînt date literele:

tipărite mai bătrâne,	tipărite mai noue,	manuscrise de comun uzuate,	ciocăiești manuscrise,	pronunțaciunea lor.
-----------------------	--------------------	-----------------------------------	---------------------------	------------------------

Numărul slovelor e redus la 28. Ele nu se mai pronunță az, buche, ci a be, ghe etc. „Celelalte slove pentru români de prisos, și numai în cărțile bisericești aflînde“ se dau abia la sfîrșitul abecedarului. Pe pag. 3 „Literele latine pentru români“.

De la pp. 4—11 silabisiri, ca în bucoavnă: ba, be, bi, bo, bu etc. La pag. 11 încep cuvintele cu înțeles: dorū, sarū, bradū etc. La pag. 22, încep scurte propoziții, între care și următoarele: „poporul român nu locuesce numai în țiera noastră; în timpul nostru glorios stăpînesc împăratul Austriei Francisc Iosif I; popoarele din împărăția Austriei sînt număroasē“ etc.

Pp. 24 și următoarele conțin sfaturi către copii cum să se poarte față de oameni și față de Dumnezeu, cuprinzînd și părți de „intuiție“ (despre simțuri etc.). De la pag. 28 înainte, se arată ce face școlarul bun acasă și în școală, pînă la pag. 63. Partea aceasta e prelucrată după Bucoavna lui *M. Fulea (1815)*, respectiv după originalul german al ei, cu deosebirea că autorul consideră în ea referințele de viață ale poporului nostru, lăsînd la o parte tot ce e străin din cuprinsul bucoavnei nemțești. Pag. 64 conține numerele arabe, romane și chirilice, pînă la 10 000.

După cum vedem, Abecedarul lui Șandor de la Arad, chiar dacă ar fi apărut, n-ar fi însemnat un progres deosebit. El nu e cu mult mai bun decît bucoavna apărută cu 35 de ani înainte, la Sibiu. Cu abecedarul de la Brașov, el nici nu se poate compara.

A trebuit să mai treacă alți 33 de ani, pînă să apară, la Arad, un abecedar pentru trebuința școlilor din părțile acelea.

IV

Începutul făcut la Brașov avu ca urmare două abecedare apărute deodată, în același an, la Sibiu, în 1851. Unul din acestea s-a tipărit în tipografia episcopescă a lui Șaguna (92 pag.), iar celălalt (88 + XVI pag.) în tipografia lui Gheorghe de Closius. Primul era tipărit cu slove civile și chirilice și cu litere romane; peste un an (1852) el ieșea într-o nouă ediție, de astă dată „cu aprobarea înaltului Ministeriu“. Ultimul era tipărit „cu slove chirilice și litere romane“ și a apărut peste alți șase ani (1857), la Viena, sub titlul: *Abecedariu pentru școalele elementare românești de legea gr.-unită din Ungaria și Bănat* (109 pag.). („În c.r. ediciune de cărți școlastice. Costă, legat în pînză, 10 cr. noi. S-au tipărit la A. Grund“.)

Cel dintîi era intitulat: *Abecedar pentru folosul școalelor de legea greco-răsăriteană*¹ (nelegat cu 8 și legat cu 12 cr. arg.). În tipografia episcopescă la an. Domnului 1851². *

¹ Moment nou, caracteristic și, în parte, regretabil.

² Autorul e Sava Popovici (Barcianu), paroh în Rășinari (cf. N. Popeac, *Arhiepiscopul A. Șaguna*, p. 325).

* A se vedea și pp. 259—260 din „Adaos“ (O.P.)